

datke, program, govori o pokretanju, o suradnicima i čitaocima, o planu. Ruža Petrović je izabrala zanimljivu demografsku temu — »Brojnost i teritorijalni raspored Srba u SR Hrvatskoj. (Prema popisima stanovništva 1948—1981. godine)« (str. 257—271). Zanimljivo je spomenuti jedan demografski noviji primjer o čemu se u nas u zadnje vrijeme dosta govori: god. 1948. u SRH bilo je 543.739 Srba, 1971. god. 626.789, a 1981. god. 531.502. Autor članka Ruža Petrović upozorava na to da se i porast ukupnog stanovništva u zemlji stalno usporava, te na to da je porast pučanstva SR Hrvatske u tom razdoblju bio još niži, s vrlo ostrim padom stope rasta koja je bila najniža među republikama u posljednjem desetljeću. Iz toga se, dakle, može zaključiti da se ne radi samo o ukupnom padu broja Srba u SRH, već o padu stope rasta pučanstva cijele te Republike općenito, što je u današnjem nacionalno politiziranom trenutku vrlo aktualan pokazatelj. Rad ima i brojne tablice i dva grafikona. »Pisma Simeona Končarevića« donosi Rastislav V. Petrović (str. 273—323). Končarević je, pored ostaloga, bio i benkovački paroh te »episkop i metropolit dalmatinski i albanski«, a živio je krajem XVII. i u XVIII. st. Objavljena 42 pisma u periodu od 1759. do 1769. daju zanimljive izvorne podatke o Končareviću vremenu i njegovu djelovanju. Vladimir Stojančević daje nekoliko podataka o »Književniku Petru Preradoviću u policijskim izveštajima u 1846. godini« (str. 325—327). »Književni feljton zagrebačkog 'Srbobrana' od 1884. do 1890. (I)« obradio je Stanko Korać, a donosi i bibliografiju toga feljtona (str. 329—383).

Na kraju ovoga informativnog osvrtu upozorit ćemo da se (samo) u nekim radovima osjećaju htijenja da se aktualna politička situacija u nas negativno i pogrešno projicira u bližu i dalju prošlost, i to na neuspjeli način, što je, naravno, ne samo suvišno već i štetno, osobito za znanstvena proučavanja. Potrebno je ponovo reći da je ovaj zbornik u cjelini uspješno realizirano ostvarenje koje će — s drugim brojnim objavljenim radovima u SRH i izvan nje — sigurno pridonijeti još više da naše znanje o Srbima u SRH bude što cjelovitije i potpunije. Naravno, jedan drugi pristup — kritički prikaz zbornika sigurno bi dao i neke oštrije primjedbe, ali, zasada, dovoljno je upozoriti na ovo — i grafički — uspjelo izdanje.

Petar Strčić

PRINOSI ZA GOSPODARSKU POVIJEST OTOKA PAGA,

Posebna izdanja Historijskih arhiva u Pazinu i Rijeci, sv. 10, Rijeka 1988, str. 121

Gospodarskom razvoju sjevernodalmatinskog otočja u historiografiji se najčešće nije posvećivala dovoljna pozornost te je pažnje vrijedan svaki novi prilog koji pridonosi boljem poznavanju ove problematike. Stoga su »Prinosi za gospodarsku povijest otoka Paga«, objavljeni u okviru serije »Posebna izdanja« Historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu dosada prvi pokušaj da se radovima više autora sintetski prikažu neki aspekti gospodarskog razvoja otoka Paga od srednjovjekovnog razdoblja do XX. stoljeća.

U prvom prilogu »Sporazum paških proizvođača soli s Collegiom del sal u Mlecima 1622. godine« (str. 5—18). I. Pederin ukratko prikazuje povijest proizvodnje soli na otoku Pagu do XVII. stoljeća i objavljuje tekst navedenog ugovora. Budući da se tijekom stoljeća sve više smanjivala proizvodnja soli na otoku Pagu uslijed nebrige mletačkih vlasti i niske cijene soli, te je stanovništvo legalne prihode nadopunjavalo krijumčarenjem, 1622. godine je na zahtjev Pažana sklopljen ugovor s mletačkim Kolegijem za sol. Na osnovi ugovora Pažanima je bilo dopušteno samostalno prodati 1/4 proizvedene soli, a od 3/4 soli namijenjene Veneciji određena je novčana protuvrijednost iz koje su se trebale subvencionirati milosrdne ustanove i učitelji na Pagu.

Autor prikazuje posljedice ovog ugovora, ističući napose izrazit porast proizvodnje u sljedećim godinama, ali i još jači zamah krijumčarenja i nastojanja domaćih solara da mletačkoj kontroli zataje što veći dio proizvedene soli.

Rad M. Zaninović-Rumora »Mjere otoka Paga u mletačkom razdoblju« (str. 19—27) predstavlja prilog proučavanju mjera za sol koje su korištene na otoku Pagu u razdoblju 15—16. stoljeća. U kratkom uvodnom poglavlju autor na osnovi arhivskih podataka i literature (Hocquet) razmatra venecijanske mjere za sol spominjući kao najveću takvu mjeru modij (moggio) sadržaja 12 venecijanskih stara, pri čemu je star temeljna mjera veličine 83,31 litre. Razmatrajući nadalje mjere za sol otoka Paga, autor upozorava na osnovnu mjeru koja se u izvorima naziva lukano (lucano) pri čemu 2 lukana čine 1 mozeto paške soli. Pored spomenutih, na Pagu se upotrebljavala i mjera »cablo« ili »chabolo«, pri čemu je primjetna dvojnost i neujednačenost između odnosa paških i mjera grada Ancone, Sibenika i Brštanika koji su autoru poslužili kao usporedni primjeri.

Upozoravajući na razdoblje XVI. stoljeća kao vrijeme intenzivnog nastojanja Venecije da unificira različite mjere na području svoje uprave, autor zaključuje da od polovine XV. stoljeća, a napose u XVI. stoljeću, mjere otoka Paga i Dalmacije postaju isključivo venecijanske mjere.

Na osnovi izvorne građe Š. Peričić u prilogu »Paške solane od 1814. do 1914. godine« (str. 28—54) prikazuje djelatnost paških solana u jednostoljetnom razvoju od Bečkog kongresa do izbivanja I. svjetskog rata. Autor iscrpno prikazuje smještaj solana s obzirom na njihovu kvalitetu, veličinu i vlasništvo (državne, privatne), značenje proizvodnje soli za egzistenciju većine paškog žiteljstva, oblike ulaganja u poboljšanje i proširivanje proizvodnih mogućnosti solana te djelatnost društva vlasnika paških solana na regulaciji međusobnih razmirica i podjeli novca od prodaje soli.

Prikazujući vrste dobivene soli (žuta, siva) i načina njezine proizvodnje i prerade, autor upozorava na ocjene onodobnih izvjestitelja o primitivnoj tehnologiji dobivanja soli u većini privatnih i državnih bazena. Autor tabelarno predstavlja kretnje proizvodnje soli u različitim cikličkim razdobljima, navodi uvjete rada u solanama i opseg ulaganja austrijskih vlasti na većem stimuliranju proizvodnje soli. Upozoravajući naposljetku na zakonska ograničenja proizvodnje soli te nesiguran otkup soli po unaprijed utvrđenom cjeniku, autor zaključuje da je »proizvodni proces tijekom sto godina doživio samo male, beznačajne promjene nabolje« premda je »solarstvo bilo temelj egzistencije velikog broja pučanstva otoka u promatranom razdoblju« (str. 51).

Dosad prikazani prilozi temeljili su se na istraživanju povijesti solana i solar-ske privrede. Nasuprot tome, rad N. Crnkovića »Prilog istraživanju agrarnih odnosa na pašnjacima sjevernog dijela otoka Paga i na otoku Rabu« (str. 55—121) prikazuje stanje pašnjačkog agrara od srednjovjekovnog razdoblja do sredine XIX. stoljeća. Autor najprije ukratko predstavlja vlasničke odnose nad pašnjacima u doba srednjovjekovne rapske općinske samouprave te XV. stoljeća, kada vrhovnu upravu nad otokom preuzima Venecija. Upozoravajući na poseban oblik zakupa pašnjačkog agera od strane privatnika, napose obitelji Dominis od početka XVIII. stoljeća, autor navodi prava rapskih građana prema posjedovanju vlastitih stada i korištenju pašnjaka za njihovu ispašu te način reguliranja odnosa s pastirima najamnicima, utemeljenog na običajnom pravu i Rapskom statutu.

Autor iscrpno prikazuje nastojanje austrijskih vlasti u prvoj polovini XIX. stoljeća da zakonodavnom diobom pašnjaka riješi zamršene pravno-vlasničke odnose nad spomenutim pašnjacima te podjelom pašnjaka između sela, građana i plemića privede kraju ukidanje feudalnih odnosa. Budući da su iz razdiobe pašnjaka izuzete neke općine, napoličarski i težački odnošaji obrađivača zemlje spram zemljoposjednika zadržali su se i nakon propasti Austro-Ugarske i u Kraljevini Jugo-

slaviji te je tek zakonom o ukidanju agrarnih odnosa feudalnog karaktera na području Dalmacije i Hrvatskog primorja 1946. godine novaljskim i lunskim pastirima priznato pravo vlasništva nad tim zemljištem.

Zaključujući prikaz navedenog zbornika potrebno je naposljetku istaknuti da je unatoč tome što sadrže radove istraživača različitog sadržajnog interesa i metodološke usmjerenosti, vrijednost priloga u pokušaju sintetskog obuhvaćanja povijesnog razvoja temeljnih grana paške privrede, objavljivanju izvorne arhivske građe, pokušaju rasvjetljavanja mjernih sustava u solarstvu i zahvaćanju širokog vremenskog raspona gospodarske prošlosti otoka Paga.

Lovorka Coralić

»STVARANJE JUGOSLOVENSKE DRŽAVE 1918. GODINE«,
Savjet akademija nauka i umjetnosti SFRJ i dr., Beograd 1989.

Nekoliko puta se u svojoj kratkovremenoj povijesti jugoslavenska državna zajednica nalazila na povijesnoj razmeđi; po mnogim mišljenjima — danas, kao i u trenucima kad je stvaran prvi njezin oblik — 1918, i kad se raspao — 1941, i kada je stvoren drugi njezin oblik — u NOB-u. Zbog sadašnje naše političke (i još više: ekonomske!) situacije više je nego zanimljivo ono što se događalo upravo povijesne 1918. godine, u trenucima velikog zanosa i očekivanja, nada i vjere u nešto lijepo i dobro, u završetak jednoga kapitalnoga povijesnog procesa. Naime, Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca (sa sjedištem u Beogradu) stvoreno je od Države Slovenaca, Hrvata i Srba (sa sjedištem u Zagrebu) i od Kraljevine Srbije, u koju je — u međuvremenu — inkorporirana i Kraljevina Crna Gora. Iščezle su monarhije Njegoša-Petrovića i Habsburgovaca, nestala je i kratkovremena riječka državica (osnovana poslije I. svjetskog rata), stvorena je velika i prostrana Karađorđevićeva kraljevina, prva šira jugoslavenska država u historiji, ali bez više svojih dijelova, koje je zaposjela i zadržala Kraljevina Italija.

God. 1988. bila je prigoda da se proslavi sedamdesetogodišnjica rođenja te države — ali nije, što dovoljno govori o trenutačnim političkim odnosima u nas, koji utječu i na naša shvaćanja i na razmišljanja o stvaranju prve Jugoslavije. Međutim, ipak je održan jedan veliki znanstveni skup — velik po htijenjima i po broju sudionika, koji je upozorio na iznenađujuće dugačak niz poznatih i nepoznatih problema. Rezultat je toga skupa opsežan zbornik radova: »Stvaranje jugoslavenske države 1918. godine«. Izdavači su toga djela Savjet akademija nauka i umjetnosti SFRJ, Zajednica institucija za izučavanje novije historije naroda i narodnosti Jugoslavije te Savez historičara Jugoslavije. Skup je održan od 5. do 7. prosinca 1988, a zbornik radova objavljen je 1989. godine. Urednik, pisac uvodne i završne riječi doajen je jugoslavenskih povjesničara, koji se približava svojoj stotoj godini života, ali je još uvijek aktivan — akademik Vaso Čubrilović, jedan od sudionika sarajevskog atentata 1914. god. i stvaralaca prve jugoslavenske državne zajednice. On je rekao: »Stvarali smo je u najburnije doba u historiji Evrope — prva polovina XX veka. To je doba slomova ne samo starih država nego i razaranja starih društvenih odnosa i stvaranja novih. Sve to nose nove pojave u razvoju savremenog društva, savremene Evrope i savremenog sveta, što počinje još od XVIII veka naovamo. Stvorili smo je onda, mučimo se da je sredimo, tereti su nam teški, zaostalogi mnogo, izvršeni su veliki naponi. Mnogo pamtim, znam kako je moja Bosna izgledala u mom ranom djetinjstvu, a kako izgleda sada; kako je naše seło izgledalo, a kako danas izgleda; kako je naš grad izgledao, a kako izgleda sada; kako se razvija naša kultura, nauka, književnost — sve je to napravilo veliki korak napred. Mi nismo zadovoljni, naročito intelektualci. A što nije bolje mi smo za to krivi, jer nikad historija sveta nije ovisila toliko od svoje inteligencije kao

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR
Mirjana GROSS, Zagreb
Ivan KAMPUŠ, Zagreb
Tomislav RAUKAR, Zagreb
Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK
Ivan KAMPUS

LEKTOR I KOREKTOR
Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:
Savez povijesnih društava Hrvatske
Historijski zbornik
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Narudžbe šalžite na adresu:
Filozofski fakultet, Odsjek za povijest, za Historijski zbornik
Zagreb, Ul. Đure Salaja 3

Cijena ovog broja iznosi 450 d

Izdavanje časopisa sufinancira

Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad Hrvatske

Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — ožujak 1991.